

Zdzisław Wołk

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0002-2846-6246

Współczesna pedagogika pracy w Polsce. Obszary problemowe

Wprowadzenie

Nabywanie przez człowieka zdolności do wykonywania pracy zawsze wymagało jego wdrożenia do tej pracy, wyposażenie w niezbędne ku temu dyspozycje. Z czasem, wraz z coraz większą złożonością pracy krystalizować się zaczęła subdyscyplina pedagogiczna – pedagogika pracy. W Polsce jej załóżki można dostrzec na długo przed oficjalnym jej uznaniem, co zazwyczaj jest sytuowane w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Początki polskiej pedagogiki pracy wytyczali Tadeusz Nowacki, Zygmunt Wiatrowski, Stanisław Szajek, Wanda Rachalska, Stanisław Kaczor i Ludwik Kołkowski. Stworzyli oni mocne podstawy subdyscypliny, do których wciąż można się z powodzeniem odwoływać. Był to w Polsce okres dominowania w strukturze rynku pracy przemysłu i zakładów produkcyjnych, szczególnie zakładów przemysłu ciężkiego, który był wówczas głównym pracodawcą i odbiorcą absolwentów¹. Miała w tym czasie miejsce gospodarka centralnie sterowana, a państwo i jego organy dążyły do kontrolowania życia Polaków i wpływania na jego systemy wartości. Zakład pracy był miejscem, gdzie możliwe było szczególnie silne oddziaływanie na ludzi. W takich okolicznościach wychowanie do pracy było często postrzegane jako sposób oddziaływania na załogi pracownicze i ich rodziny w celu kształtowania ich postaw pod kątem oczekiwań politycznych². W szkołach realizowane było wychowanie do pracy i przez pracę. Pedagodzy pracy nie

¹ R. Domke, *Przemiany społeczne w Polsce w latach 70. XX wieku*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2016, s. 41.

² P. Stańczyk, *Człowiek, wychowanie praca w kapitalizmie. W stronę krytycznej pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013.

bacząc na uwarunkowania polityczne skupiali się jednakże na rzeczywistym wprowadzaniu dzieci i młodzieży w świat pracy i techniki. Przemiany zachodzące po 1989 roku określane mianem transformacji ustrojowej zupełnie zmieniły sytuację na rynku pracy w Polsce, a także podejście do pracy. Znacząco zmieniła się struktura gospodarki, nastąpiła prywatyzacja znacznie redukująca liczbę zakładów pracy do tego czasu znajdujących się w rękach państwa. Szczególnie dotkliwe były nieznane w Polsce powojennej problemy utraty pracy i bezrobocia, które przez blisko ćwierć wieku znacząco wpływały na polską rzeczywistość zawodową. Wraz z wejściem Polski do Unii Europejskiej coraz wyraźniej zaczęły występować nowe problemy związane z wielokulturowością w środowisku pracy. Pierwotnie związane one były z emigracją zarobkową Polaków, a w ostatnich latach także z migracją cudzoziemców, głównie obywateli Ukrainy do Polski. Pedagogika pracy, jako subdyscyplina zajmująca się zagadnieniami związanymi z pracą zawodową musiała się nimi zająć i włączyć je do kręgu swoich zainteresowań. Niektórzy pedagodzy pracy poszerzyli obszary swoich eksploracji badawczych, inni przekierowali dotychczasowe zainteresowania naukowe w stronę nowych problemów, podejmując badania i analizy teoretyczne związane z nowymi obszarami. Ich lista i zakres wciąż zostają otwarte. Pojawiające się nowe wyniki badań i nowe opracowania wskazują na wrażliwość i uwagę pedagogów pracy na aktualne zmiany i nowe zjawiska związane z pracą zawodową. Stworzony przez niespełna pół wieku dorobek naukowy przekonuje o znaczeniu pedagogiki pracy dla pedagogiki, nauk społecznych i nauk o pracy.

Pola badawcze i obszary problemowe pedagogiki pracy

Teoretyczne podstawy dyscypliny naukowej wiążą się z ustaleniem tego, co w genezie rozpatrywanej dyscypliny jest najbardziej znaczące. W myśl tego Zygmunt Wiatrowski uznał za kluczowe dla pedagogiki pracy następujące kategorie: praca, zawód i kwalifikacje zawodowe³.

Dążąc do zarysowania podejmowanej tematyki badawczej pedagogicy pracy często odwołują się do zaproponowanych przez Tadeusza Nowackiego w 1972 roku dziesięciu obszarów problemowych konstytuującej się wówczas subdyscypliny⁴. Odzwierciedlają one kierunki podejmowanych

³ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005, s. 75.

⁴ T. W. Nowacki, *Pedagogika pracy*, w: (red.) K. Korabiowska – Nowacka, T. Nowacki, *Pedagogika pracy*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii

w tamtym okresie poszukiwań badawczych, inspirowanych głównie przez Instytut Kształcenia Zawodowego. Były w głównej mierze wyznaczone przez kształcenie zawodowe i zorientowane na przygotowanie uczniów do wykonywania zawodu przez system kształcenia zawodowego. Przedstawiają się one następująco:

1. Cele kształcenia na tle przemian kultury, gospodarki i struktury zatrudnienia;
2. Podział pracy i zawody. Wiedza o zawodach;
3. Treści kształcenia zawodowego;
4. Wychowanie do pracy;
5. Dydaktyka szkolnictwa zawodowego;
6. Preorientacja i poradnictwo zawodowe;
7. Doksztalcenie i doskonalenie zawodowe. Pedagogika zakładu pracy;
8. Warunki materialne kształcenia zawodowego;
9. Kontrola i ocena w szkole zawodowej;
10. Nauczyciel szkoły zawodowej.

Kierunki te przez wiele lat wyznaczały badania podejmowane przez pedagogów pracy. Z czasem zostały one poszerzone o nowe, lub wyłonione z nich bardziej szczegółowe. Stanowiły dobre podłoże do rozwijania prac badawczych, wyznaczając zarys całej subdyscypliny. Wiele ze wspomnianych obszarów problemowych zachodzi na inne subdyscypliny. Na gruncie pedagogiki szczególnie znaczny jest związek pedagogiki pracy z teorią kształcenia, w szczególności z teleologią wychowania, z pedagogiką społeczną i andragogiką. Można uznać, że przedstawione obszary reprezentowały wyjściowo główne zainteresowania pedagogiki pracy. Ich zakres treściwy ulega jednak modyfikacjom zarówno na skutek przemian zachodzących w gospodarce światowej jak i w następstwie polskiej transformacji ustrojowej i jej konsekwencji społecznych i gospodarczych. Zachodzące zmiany wymuszają podejmowanie kolejnych prac mających doprowadzić do usystematyzowania zakresu problemowego pedagogiki pracy, który jest systematycznie aktualizowany i poszerzany. Podejmowane są także próby określenia granic subdyscypliny, w ramach których miałyby się zawierać jej teoria. Działania w tym zakresie podejmowali m.in. Stefan M. Kwiatkowski, Zygmunt Wiatrowski, Ryszard Gerlach, Franciszek Szlosek. Ryszard Gerlach odnosząc się do wspomnianej listy problemów zmodyfikował ją i poszerzył, wskazując

na potrzebę dalszych badań w czternastu obszarach⁵. Podobne, choć jeszcze szersze, bardziej współczesne spojrzenie zaprezentował Franciszek Szlosek⁶. Lista problemów podejmowanych na gruncie pedagogiki pracy wciąż jest jednak otwarta, bowiem życie gospodarcze i świat pracy stają w obliczu ciągłych nowych wyzwań i sytuacji dotychczas nie spotykanych. Wiedza z tego zakresu musi więc być systematycznie weryfikowana, aktualizowana, a także konieczne jest stawianie kolejnych pytań i formułowanie nowych hipotez. Jako, że pedagogika pracy stanowi subdyscyplinę pedagogiki, a więc nauk o wychowaniu, a jednocześnie jest powiązana z wieloma innymi dyscyplinami nauki, w szczególności z naukami o pracy, wyznaczenie jej wyraźnych granic wydaje się niewykonalne, ale też niewłaściwe. Czerpie ona bowiem wiele z innych dyscyplin i jednocześnie wnosi do nich swój wkład, co prowadzi do powstawania interdyscyplinarnych obszarów wiedzy, trudnych do przypisania do jednej dziedziny, czy dyscypliny naukowej. Pedagogika pracy jest typowym przykładem subdyscypliny usytuowanej na pograniczu wielu różnych nauk, podejmującym problemy interdyscyplinarne.

Zagadnienie wychowawczych aspektów pracy zawodowej można rozpatrywać w ujęciu horyzontalnym i wertykalnym. To pierwsze podejście wynika z oddziaływania pracy na człowieka w trakcie całego jego życia, poczynając od pierwszych lat. Wiąże się z nią linia rozwoju zawodowego, na której wyodrębnione są etapy: kształcenia przedzawodowego, kształcenia zawodowego, adaptacji zawodowej, identyfikacji, stabilizacji, sukcesu i ostatni – mistrzostwa w zawodzie⁷. Linia rozwoju zawodowego ukazuje fazy rozwoju zawodowego odnoszące się nie tylko do przemieszczania się do kolejnych obszarów aktywności wraz z biegiem życia, lecz również ukazuje następczość oddziaływań wychowawczych i edukacyjnych w kontekście pracy zawodowej. Można uznać, że jest to jedna z licznych teorii rozwoju zawodowego, w tym przypadku opracowana przez pryzmat interwencji edukacyjnych w przebieg kariery zawodowej. Odwołanie się do koncepcji „linii rozwoju zawodowego” stanowi dobrą podstawę teoretyczną zarówno do analiz przebiegu karier zawodowych, ale także do analiz, interpretacji i projektowania edukacji na każdym etapie drogi zawodowej człowieka w trakcie całego życia.

⁵ R. Gerlach, *O kondycji polskiej pedagogiki pracy*, w: R. Gerlach, R. Tomaszewska-Lipiec, *Wokół podstawowych zagadnień pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017, s. 28–32.

⁶ F. Szlosek, *Tożsamość pedagogiki pracy w kontekście przemian systemowych*, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2015, s. 30.

⁷ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005, s. 392.

Podejście wertykalne wiąże się z dążeniem do wyznaczenia granic subdyscypliny i prowadzi do wyodrębniania pól problemowych. Takie ujęcie zaproponował Zygmunt Wiatrowski, który dążąc do całościowego ujęcia pedagogiki pracy i określenia jej struktury zaproponował osiem teorii z obszaru pedagogiki pracy. Ujął je systemowo⁸. Dokonany dobór i układ tych teorii uzasadnił ich wzajemnym powiązaniem i dopełnieniem przez nie zakresu treściowego pedagogiki pracy. Są to następujące teorie:

1. „Filozoficzno – humanistyczna teoria pracy człowieka,
2. Teoria całościowego rozwoju zawodowego,
3. Teoria wychowania przez pracę, do pracy i w procesie pracy,
4. Teoria kształcenia zawodowego,
5. Teoria kwalifikacji i kompetencji zawodowych,
6. Teoria kształcenia ustawicznego dorosłych [szczególnie w okresie ich aktywności zawodowej],
7. Teoria orientacji, poradnictwa i doradztwa zawodowego,
8. Teoria kariery zawodowej”⁹.

Autor podjął tym samym wysiłek uporządkowania zakresu problemowego pedagogiki pracy, wyodrębniając główne jej działy. Za wyróżnik uprawniający do uznania ich za teorie przyjął występowanie na ich gruncie systemu pojęć i twierdzeń. Zastrzegł przy tym, że zaproponowany wykaz nie wyczerpuje wszystkich teorii występujących na gruncie pedagogiki pracy.

Realizowane w pedagogice pracy liczne projekty badawcze miały różny zasięg i także różną tematykę, jednakże systematycznie dopełniały wiedzę teoretyczną tej subdyscypliny i umożliwiły sukcesywne pogłębianie i poszerzanie jej zakresu. Proces ten trwa nadal, czego dowodzi podejmowanie kolejnych problemów. Teoria pedagogiki pracy wymaga jednak ciągłej weryfikacji i aktualizacji, gdyż jest szczególnie wrażliwa na zachodzące zmiany społeczne i gospodarcze, co sprawia, że jej specyfiką jest konieczność permanentnego powracania do rozpoznanych już wcześniej i usystematyzowanych zagadnień i ich ujmowanie na nowo z uwzględnieniem aktualnych uwarunkowań społecznych i gospodarczych.

Pierwszym ważnym obszarem problemowym dla pedagogiki pracy jest praca człowieka. Zagadnienie pracy ludzkiej jest na gruncie wielu dyscyplin nauki od dawna podejmowane. Praca jest tam jednak traktowana przede

⁸ Z. Wiatrowski., *Podstawowe teorie w obszarze pedagogiki pracy*, w: (red.) R. Gerlach, *Pedagogika pracy w perspektywie dyskursu o przyszłości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego Bydgoszcz 2010, s. 33.

⁹ Tamże, s. 33-60.

wszystkim jako działalność gospodarcza oraz jako fenomen kulturowy, a człowiek pracujący jest postrzegany głównie jako personel, kapitał ludzki, kapitał społeczny. Rozwój człowieka jako podmiotu pojawia się w tamtych rozważaniach stosunkowo rzadko. Pedagogika pracy tymczasem bardzo mocno eksponuje podejście personalistyczne do pracy ludzkiej¹⁰. Wychowawcze aspekty pracy są bowiem domeną pedagogiki pracy i to one wyznaczają jej orientację w badaniach dotyczących pracy. Wkładem pedagogiki pracy do teorii pracy jest holistyczne podejście do wielostronnego rozwoju człowieka wyznaczonego przez pracę, pracę zawodową i edukację. Taką perspektywę przyjął w swoich rozważaniach Waldemar Furmanek dokonując kompleksowej analizy pracy ludzkiej¹¹. W dorobku badawczym pedagogów pracy jest sporo rezultatów dotyczących pracy jako wartości. W tym zakresie zrealizowano szereg wartościowych badań i analiz znacząco dopełniających stan wiedzy teoretycznej dotyczącej tego zagadnienia¹².

Praca zawodowa w licznych sondażach dotyczących systemów wartości zawsze lokuje się wysoko, jednakże w ostatnich latach jej znaczenie, szczególnie wśród młodszych pokoleń traci na znaczeniu i częściej niż niegdyś jest traktowana głównie jako środek do realizacji własnych celów, nie tylko materialnych. Rzutuje to na podejście młodzieży do pracy. Zmienia się jednak także stosunek do pracy i edukacji zawodowej także osób znajdujących się już na etapie średniej i późnej dorosłości. Systemy wartości wraz z przemianami kulturowymi ulegają zmianom, co szczególnie wyraźne jest w warunkach współczesnych, charakteryzujących się zmiennością, krótkoterminowością, chwilowością i przemijalnością. Jest to bez wątpienia ważne zagadnienie, wiążące się z weryfikowaniem stereotypów, na gruncie których formułowane są uogólnienia i koniecznością poszukiwania trafnych oddziaływań wychowawczych i edukacyjnych. Wymusza konieczność podejmowania badań i ciągłego aktualizowania wiedzy o pracy jako wartości. Pedagodzy pracy podejmując zagadnienie aksjologii pracy wzbogacili teorię o szereg aspektów, m.in. o odniesienie pracy do sensu życia, ukazali ją jako siłę etyczną, kategorię moralną, a także ukazali problematykę odpowiedzialności, wolności i godności człowieka w kontekście pracy zawodowej. Pomimo, że

¹⁰ B. Baraniak, *Współczesna pedagogika pracy z perspektywy edukacji, pracy i badań*, Warszawa, Wydawnictwo UKW, Warszawa 2010; Z. Wołk, *Kultura pracy profesjonalisty*, Difin, Warszawa 2017.

¹¹ W. Furmanek, *Zarys humanistycznej teorii pracy (z perspektywy pedagogiki pracy)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.

¹² B. Baraniak (red.), *Wartości w pedagogice pracy*, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa – Radom 2008.

rozważania z tego obszaru są prowadzone na gruncie pedagogiki, odnoszą się do licznych innych dziedzin nauki¹³. Praca zawodowa jako wartość jest też często podejmowana przez licznych reprezentantów dyscypliny, m.in. aksjologiczny wymiar kwalifikacji przez Barbarę Baraniak, praca w myśli katolickiej przez Adama Solaka, praca w systemie wartości młodzieży przez Ryszarda Berę. Wzbogacając system wiedzy z zakresu aksjologii pracy o interpretacje pedagogiczne zostaje on dopełniany i poszerzany o dodatkowe specyficzne spojrzenie dokonywane z gruntu pedagogiki. Umożliwia tym samym przedstawicielom innych dyscyplin nauki poznanie specyficznego punktu widzenia i interpretacji wartościowania pracy, a także może służyć budowaniu wspólnych teorii.

Drugim obszarem problemowym jest zawodoznawstwo. Dążenie ludzi do zaspokajania potrzeb doprowadziło do społecznego podziału pracy i wyodrębnienia zawodów. W XX wieku stosunkowo duża stabilność świata pracy z okresu przemysłowego wraz z następującym bardzo dynamicznym postępem naukowym i technicznym została zachwiana. Współczesny świat stawia nowe wymagania wobec pracy zawodowej. Dynamiczny rozwój techniki, technologii i nauk o organizacji, globalizacja, przemiany w systemach wartości ludzi, problemy demograficzne, a przede wszystkim szybkość i nieprzewidywalność zachodzących zmian we wszystkich sferach życia człowieka, to tylko niektóre przyczyny generujące nowe i coraz to większe wyzwania wobec pracy. Praca jest dobrem niezbędnym do godnego życia i zaspokajania potrzeb. Coraz bardziej dostrzegany jest jej deficyt, czego wyrazem jest zjawisko bezrobocia, które także ma charakter niestabilny. Klasyczny podział pracy na zawody i specjalności zawodowe nie jest już tak przejrzysty, jak w przewidywalnym okresie przemysłowym. Współczesny rynek pracy cechuje złożoność i niejednorodność w każdym jego segmencie. Tradycyjne zawody i specjalności zawodowe, niegdyś decydujące o pomyślności zawodowej mają mniejsze znaczenie. Na skutek postępu technicznego i technologicznego zanikają jedne zawody i pojawiają się w ich miejsce zupełnie inne. Wiele prac wykonywanych zawodowo nie wiąże się z żadnym z zawodów, są one nieregulowane. Wymaga to nowego podejścia do społecznego podziału pracy i prowadzenia niezbędnych do tego badań naukowych. Ten obszar problemowy, o wysokim stopniu autonomiczności jest stosunkowo dobrze spenetrowany naukowo i opisany w licznych pracach, autorstwa m.in. T. Nowackiego, Z. Wiatrowskiego, S.M. Kwiatkowskiego,

¹³ W. Furmanek, *Humanistyczna pedagogika pracy. Praca człowieka w cywilizacji informatycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 42–54.

U. Jeruszki, B. Baraniak, Z. Wołka. Wiedza zawodoznawcza jest niezbędna do właściwego kreowania własnej drogi zawodowej każdemu człowiekowi. Osobom związanym w różny sposób z edukacją zawodową jest konieczna do właściwego, adekwatnego do aktualnych potrzeb rynku pracy przygotowania wychowanków do wypełniania przyszłych ról zawodowych. Pracodawcom – w celu właściwej organizacji pracy i trafnego doboru pracowników i organizowania zespołów pracowniczych.

O ile praca zawodowa jest kategorią analizowaną na gruncie wielu nauk i dyscyplin naukowych, to zawodoznawstwem zajmują się głównie pedagodzy pracy. To z ich inspiracji utworzono spisy zawodów i specjalności zawodowych i szkolnych, wielokrotnie modyfikowane i uzupełniane oraz charakterystyki zawodowe. Teoria została wzbogacona o problematykę kwalifikacji i kompetencji zawodowych oraz zasad ich standaryzacji i kryteriów walidacji. Wśród podejmowanych problemów z obszaru zawodoznawstwa znajdują się także nowe i ginące zawody, nowe formy zatrudnienia, modele kwalifikacji zawodowych, bilans oceny pracowników¹⁴.

Zbadane zostały kompetencje kluczowe, wiele uwagi poświęcono kwalifikacjom miękkim. Stanowią one stosunkowo nowe zagadnienia mające wpływ na optymalizowanie relacji pracownik – praca zawodowa. Jako, że są następstwem edukacji i wychowania prowadzonych w każdym środowisku, nie tylko w systemie szkolnictwa zawodowego, uporządkowana wiedza na wspomniane tematy ma duże znaczenie.

Kolejny zbiór problemów wiąże się z teorią kształcenia zawodowego. Kształcenie zawodowe stanowi jedno z kluczowych zagadnień pedagogiki pracy, bowiem przez nie wiedzie droga do wykonywania pracy zawodowej. Dobór treści kształcenia jest zdeterminowany licznymi uwarunkowaniami, co sprawia, że jest zadaniem szczególnie trudnym i odpowiedzialnym, niemożliwym do opierania się na doświadczeniu i intuicji. Zmiany w gospodarce pociągają za sobą modyfikacje systemu oświaty, w tym jego kształt i strukturę oraz usytuowanie w nim szkolnictwa zawodowego. Dobór treści nauczania w kształceniu zawodowym wymaga ich adekwatności do bieżących i przyszłych potrzeb pracodawców i taki ich zakres, aby umożliwił właściwe wykonywanie zadań zawodowych. Wraz z tym niezbędne staje się ich skorelowanie z treściami kształcenia ogólnego. W dydaktyce szkoły zawodowej niezbędne

¹⁴ S. M. Kwiatkowski, *Pedagogika pracy jako subdyscyplina pedagogiczna*, w: S. M. Kwiatkowski, A. Bogaj, B. Baraniak, *Pedagogika pracy*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 16–17.

jest stosowania nowatorskich rozwiązań, w szczególności wykorzystywania możliwości stwarzanych przez technologie informacyjne.

Konieczne jest podnoszenie stopnia samodzielności i przedsiębiorczości na rynku pracy absolwentów wszystkich szczebli kształcenia, wśród nich także szkół wyższych na rynku pracy. Problemy z tej grupy zagadnień wymagają głębszych aktualnych badań, niezależnie od tego, że jest już kilka opracowań na ten temat¹⁵.

O jakości i przydatności kształcenia zawodowego mogą świadczyć wyniki badania losów absolwentów wskazujące na stopień wykorzystania w praktyce zawodowej ich przygotowania wyniesionego przez nich z systemu szkolnego. Wśród zagadnień już zbadanych i opisanych znajdują się zasady, procedury i wykorzystanie rezultatów badania absolwentów¹⁶.

Konieczne jest podnoszenie stopnia samodzielności i przedsiębiorczości na rynku pracy absolwentów wszystkich szczebli kształcenia, wśród nich także szkół wyższych. Od czasu wprowadzenia gospodarki rynkowej system kształcenia przygotowuje absolwentów do otwartego rynku pracy, nie gwarantując im zatrudnienia. Problemy z tej grupy zagadnień wymagają głębszych aktualnych badań, niezależnie od tego, że jest już kilka opracowań na ten temat¹⁷.

Problemy dydaktyki szkoły zawodowej wymagają poszerzenia o inne, w tym pozaszkolne obszary edukacji zawodowej. Zmienia się bowiem organizacja kształcenia zawodowego, zmienia się także warsztat pracy nauczyciela zawodu. Kształcenie zawodowe przybiera kształt edukacji całościowej, prowadzonej nie tylko w systemie szkolnym. W zakresie prowadzenia procesu kształcenia zawodowego pojawiają się nowe, często nowatorskie rozwiązania wykorzystujące możliwości stwarzane przez nowe technologie kształcenia. Jest to coraz bardziej rozwijający się kierunek badań. W tym obszarze

¹⁵ T. W. Nowacki, U. Jeruszka., *Podstawy dydaktyki pracy*, TWP, Warszawa 2004; F. Szlosek, *Wstęp do dydaktyki przedmiotów zawodowych*, Wydział Nauczycielski Wyższej Szkoły Inżynierskiej im. K. Pułaskiego w Radomiu, Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu, Radom 1995.

¹⁶ U. Jeruszka (red.), *Metody badania losów i karier absolwentów szkół zawodowych*, Instytut Pracy i Spraw Społecznych, Warszawa 2001, s. 23.

¹⁷ T. W. Nowacki, U. Jeruszka., *Podstawy dydaktyki pracy*, TWP, Warszawa 2004; F. Szlosek, *Wstęp do dydaktyki przedmiotów zawodowych*, Wydział Nauczycielski Wyższej Szkoły Inżynierskiej im. K. Pułaskiego w Radomiu, Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu, Radom 1995.

potrzebne są prace badawcze i opracowania teoretyczne, pomimo, że to pole problemowe jest już penetrowane empirycznie¹⁸.

Wychowanie, w tym także wychowanie do pracy, a także przez pracę w przeszłości często było kwestionowane i krytykowane, co szczególnie nasiliło się w okresie początkowym transformacji ustrojowej. Było to związane z zarzutem uprzedmiotowienia młodzieży i podporządkowywania oczekiwaniom minionego systemu politycznego. Wraz z tym rządziej podejmowane były badania i rozważania dotyczące dyspozycji kierunkowych, ich formowania i roli przy wykonywaniu pracy, szczególnie pracy zawodowej. Niemniej w teorii pedagogiki pracy ujęte zostały liczne zagadnienia z zakresu wychowania do pracy i przez pracę i ich uwarunkowania. Szczególni rolę w tym zakresie przypada problematyce kultury pracy i odpowiedzialności za pracę i jej wykonywanie w nowych uwarunkowaniach społeczno – gospodarczych¹⁹.

Warunki materialne kształcenia zawodowego, wciąż są ważne dla właściwej realizacji procesu nauczania i wychowania. Mają one bowiem wpływ na jakość kształcenia i jego efektywność. Gromadzenie wiedzy teoretycznej w zakresie optymalizacji wyposażenia instytucji kształcenia zawodowego w i jej oddziaływania na proces nauczania i wychowania stanowi jedno z ważnych, lecz rzadko podejmowanych zadań pedagogiki pracy²⁰.

Kolejne ważne zagadnienie stanowi kontrola i ocena w szkole zawodowej. W pierwotnej wersji koncentrowano się na ocenie efektów nauczania szkół, nauczycieli i kształcących się w szkolnictwie zawodowym uczniów. Te wciąż aktualne zagadnienia występują w nowych okolicznościach. Opracowane zostały sposoby i kryteria walidacji kształcenia zawodowego, koncepcje uzyskiwania uprawnień zawodowych, sposoby kwalifikowania placówek i osób do prowadzenia kształcenia, wreszcie badania poziomu i stopnia wykorzystania nabywanych w szkolnictwie zawodowym kompetencji zawodowych.

Pedagogika pracy relacje człowiek – praca zawodowa ujmuje jako continuum: kształcenie przedzawodowe – kształcenie prozawodowe – kształcenie

¹⁸ M. Tanaś, *Technologia informacyjna w procesie dydaktycznym*, Mikom, Warszawa 2005; E. Baron-Polańczyk, *My i Oni. Uczniowie wobec nowych trendów ICT*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2018; A. Marszałek., *Elektronika w twórczości technicznej dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów 2001.

¹⁹ Z. Wołk, *Kultura pracy profesjonalisty*, Difin, Warszawa 2017, s. 64–72.

²⁰ A. Marszałek, *Elektronika w twórczości technicznej dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów 2001.

zawodowe – edukacja w zakładzie pracy²¹. Na linii rozwoju zawodowego może znacząco interweniować poradnictwo zawodowe. W tym obszarze zaszły znaczące zmiany, zwłaszcza związane z teoretycznymi podstawami w podejściu do prowadzenia poradnictwa zawodowego. Jest ono obecnie orientowane na poradnictwo kariery²². Pedagodzy pracy wykorzystują liczne psychologiczne i socjologiczne teorie rozwoju zawodowego jako postawy teoretyczne własnych badań i praktyki edukacyjnej. Obszar poradnictwa zawodowego jest często przez nich badany i opisywany wzbogacając bogaty dorobek w tym zakresie zgromadzony wcześniej m.in. przez T.W. Nowackiego, A. Kargulową, W. Rachalską, Wiatrowskiego i S. Szajka. Autorami współcześniejszych opracowań poświęconych tematyce poradniczej i poradoznawczej są m.in. A. Kargulowa, B. Wojtasik, A. Paszkowska – Rogacz, M. Piorunek, R. Parzęcki, D. Kukła, M. Rosalska, M. Szumigraj, Z. Wołk.

Zakład pracy stanowi przedmiot zainteresowań naukowych głównie socjologów i ekonomistów, przez których jest postrzegany jako organizacja. Natomiast pedagogika zakładu pracy dla wielu badaczy z zewnątrz stanowi kontrowersyjny obszar badań pedagogicznych. Główne wątpliwości są związane z wychowaniem w zakładzie pracy, które jest kojarzone z wywieraniem wpływu na pracowników i urabianiem ich przez pracodawców²³. Rzeczywiście w przeszłości zakład pracy stanowił często miejsce oddziaływania ideologicznego na pracowników²⁴. Niekiedy nawet próbował przejmować funkcje rodziny. Pedagogika pracy wskazuje na doskonalenie kompetencji pracowniczych i wykorzystanie aktywności zawodowej jako źródła i uwarunkowania rozwoju własnego pracowników. Ukazuje, że takie możliwości praca zawodowa daje, a w ostatnim czasie, w którym ma miejsce rynek pracownika, zakład pracy jeszcze bardziej sprzyja kształtowaniu podmiotowości i samorozwojowi pracowników. Organizacja pracująca jest bowiem ważnym środowiskiem wychowawczym rzutującym na kształtowanie się osobowości człowieka realizującego swoje zadania zawodowe, ale też innych osób, niekiedy zupełnie nie związanych z firmą.

²¹ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005, s. 34.

²² M. Szumigraj, *Poradnictwo kariery. Systemy i sieci*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2011.

²³ P. Stańczyk, *Człowiek, wychowanie praca w kapitalizmie. W stronę krytycznej pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013.

²⁴ J. Kargul, *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przesłanki do budowy teorii edukacji całościowej*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej TWP we Wrocławiu, Wrocław 2005, s. 125.

Kultura organizacyjna, społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw to tylko dwa wybrane zagadnienia, których pomyślna realizacja jest zależna od dyspozycji osobowych pracowników. Zaangażowanie pracowników, ich stosunek do pracy i swoich obowiązków są następstwem oddziaływań wychowawczych i socjalizacyjnych zachodzących w środowisku pracy. Oczywiście istnieje także szereg zagrożeń związanych z wykonywaniem pracy generowanych z różnych źródeł. Ich występowanie można jednak znacznie ograniczyć i przeciwdziałać ich skutkom, m.in. poprzez kształtowanie wysokiej kultury pracy i wdrażanie do przestrzegania kodeksów etycznych²⁵.

Badania prowadzone w zakładach pracy wskazują, że kapitalistyczny zakład pracy stanowiąc wspólnotę interesów wszystkich pracujących w nim osób może sprzyjać rozwojowi swoich pracowników, niezależnie od zajmowanego stanowiska²⁶. Badania na gruncie zakładu pracy prowadzili liczni pedagodzy pracy, m.in. Roman Gerlach, Bogusław Pietrulewicz, Teresa Wilsz, Renata Tomaszewska – Lipiec, Zdzisław Wołk. Wyniki ich prac wzbogacają system wiedzy o zagadnienia wychowawczej i kształcącej funkcji zakładu pracy, problematykę etyki pracy i przeciwdziałaniu zjawiskom patologii pracy, prawidłowości związanych z zarządzaniem i organizacją procesów pracy, rozwoju zawodowego na gruncie organizacji pracującej, synergii zespołów wielokulturowych, relacji praca zawodowa – życie pozazawodowe.

Zagadnienia pedentologiczne szkolnictwa zawodowego domykają zbiór głównych obszarów problemowych pedagogiki pracy. Nauczyciel szkoły zawodowej znacząco warunkuje sposoby i skuteczność procesu nauczania, a także realizowanie wielu innych zadań związanych z wypełnianiem swojej roli zawodowej. W sytuacji występującego dużego deficytu kadr w szkolnictwie zawodowym problematyka pedentologiczna jest szczególnie aktualna i bardzo ważna. Jakość pracy nauczycieli przesądza bowiem o pomyślności przygotowania zawodowego absolwentów. Przygotowanie do pracy zawodowej realizowane jest jednak nie tylko w placówkach występujących w systemie oświaty. Podmiotów kształcących jest coraz więcej, wiele z nich występuje poza systemem szkolnym. Zakłady pracy we własnym zakresie organizują nauczanie swoich pracowników dostosowując prowadzone kształcenie do swoich potrzeb. Powstają firmy edukacyjne specjalizujące się w prowadzeniu kształcenia zawodowego na potrzeby instytucji pracy. Nauczyciel zawodu

²⁵ Z. Wołk, *Kultura pracy profesjonalisty*, Difin, Warszawa 2017, s. 20.

²⁶ R. Tomaszewska–Lipiec, *Edukacja w zakładzie pracy w perspektywie organizacji uczącej się*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2012, s. 104; Z. Wołk, *Zawodoznawstwo. Wiedza o współczesnej pracy*, Difin, Warszawa 2013, s. 192.

coraz częściej więc pracuje poza tradycyjnie rozumianą szkołą. Tymczasem szkolnictwo zawodowe boryka się z deficytem nauczycieli, zwłaszcza nauczycieli zawodu. Współczesna szkoła zawodowa nie tyle martwi się poziomem rekrutacji uczniów, co tym, kto będzie nauczał szczególnie przedmiotów praktycznych. Generuje to liczne problemy, m.in. związane z doбором, kształceniem i kompetencjami nauczycieli kształcenia zawodowego (nie tylko szkolnego). Zagadnienia oscylujące wokół problematyki nauczyciela szkoły zawodowej jak i profesji nauczyciela są badane i opisywane, systematycznie wzbogacając teorię z obszaru pedeutologii i pedagogiki pracy²⁷.

Znaczny i znaczący jest dorobek badawczy i teoretyczny pedagogów pracy, pomimo, że został stworzony w stosunkowo krótkim okresie czasu. Niektóre opracowania teoretyczne zostały sformułowane w coraz bardziej odległej przeszłości, wciąż jednak stanowią mocną podstawę do określania zakresu poszukiwań badawczych i opracowań teoretycznych.

Pedagogika pracy pierwotnie, zgodnie z zapotrzebowaniem społecznym była zorientowana na szkolnictwo zawodowe. Obecnie znacznie poszerzony został jej zakres problemowy, a system kształcenia stanowi tylko jeden z jej segmentów. Zarysowane w powyższym tekście problemy pedagogiki pracy były wielokrotnie aktualizowane i poszerzane, a także uzupełniane o nowe. Proces ten nie jest zakończony i musi być kontynuowany w przyszłości.

Nowe obszary badań i nowe obszary teoretyczne pedagogiki pracy

Pedagogika pracy została wyodrębniona przed blisko pięćdziesięcioma laty. Od tego okresu wielokrotnie miało miejsce dokonywanie przez jej reprezentantów podsumowań i krytycznych ocen działalności oraz dojrzałości naukowej²⁸. Przeglądowi dorobku towarzyszyło zazwyczaj wskazywanie osią-

²⁷ B. Jakimiuk, *Relacje zawodowe i osiągnięcia osobiste jako czynniki satysfakcji z pracy nauczycieli a ich aktualne doświadczenia*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2017; E. Murawska, *Wielość dróg kształtowania tożsamości zawodowej nauczycieli w wielości ich codziennych doświadczeń*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017; J. Śmietańska, *Talent menedżerski w oświacie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016.

²⁸ R. Gerlach., *O kondycji polskiej pedagogiki pracy*, w: R. Gerlach i R. Tomaszewska-Lipiec *Wokół podstawowych zagadnień pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017; S.M. Kwiatkowski, *Pedagogika pracy jako subdyscyplina pedagogiczna*, w: S. M. Kwiatkowski, A. Bogaj, B. Baraniak, *Pedagogika pracy*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007; F. Szlosek, *Tożsamość pedagogiki pracy w kontekście przemian systemowych*, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2015.

gnięć jak i niedostatków i słabości subdyscypliny. Refleksja nad nimi może przyczynić się do nadania impulsu do zdynamizowania prac badawczych, które co prawda są prowadzone, jednakże w większości są rozproszone i są rezultatem głównie indywidualnych zainteresowań i planów badawczych, rzadziej pracy zespołów badawczych. Do wyjątków można zaliczyć prace prowadzone przez Instytut Badawczy ITE w Radomiu oraz projekty realizowane przez zespoły skupione przy Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej i Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy – wiodących ośrodków naukowych pedagogiki pracy. Pedagogika pracy jest też reprezentowana w licznych innych ośrodkach naukowych w Polsce. W większości z nich jednak prowadzona w jej ramach działalność naukowo – badawcza jest prowadzona w ramach mających mniejszy zakres badań własnych i indywidualnych.

Przemiany społeczne i gospodarcze zachodzące współcześnie wciąż bardzo dynamicznie, generują nowe pola badawcze, wymagające eksploracji. S.M. Kwiatkowski prognozuje, że w perspektywie należeć do nich będą zawodoznawstwo, poradnictwo zawodowe, standardy (normy) kwalifikacji zawodowych oraz kształcenie ustawiczne (uczenie się przez całe życie)²⁹. Są jednak także inne ważne problemy, niektóre już szeroko badane, m.in. praca w nowych organizacjach pracowniczych, zarówno globalnych jak i jednoosobowych, narastające różnicowanie kulturowe pracowników oraz problemy związane z aktywnością zawodową osób legitymujących się różnymi cechami kulturowymi, wpływ globalizacji na aktywność zawodową osób w różnym wieku i usytuowanie wychowania i edukacji, zwłaszcza zawodowej w odniesieniu do tych problemów. Kolejne wyzwania badawcze dotyczą kultury pracy, zwłaszcza odpowiedzialności pracowniczej, profesjonalizmu i zagadnień etycznych pracy zawodowej, relacji praca zawodowa – życie pozazawodowe, a także radzenie sobie z licznymi zagrożeniami w pracy. Wciąż ważnym obszarem badań pedagogicznych jest bezrobocie, które pomimo spadku stopy procentowej do kilku procent wciąż stanowi poważny problem. Dotyczący on w szczególności osób młodych i starszych, znajdujących się na końcowych etapach drogi zawodowej. Do podejmowanych problemów powrócić muszą niegdyś dobrze opracowane, a obecnie zmarginalizowane i zaniedbane zagadnienia przygotowania ludzi do rozważnego i efektywnego wykorzystania techniki, a także nowych technologii w edukacji, pracy zawodowej i przedsiębiorczości. Rozwinięcia wymaga profesjologia, która

²⁹ S. M. Kwiatkowski, *Pedagogika pracy*, w: (red.) B. Śliwerski, *Pedagogika*, t. 3, *Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk 2006, s. 246.

jest oryginalnym interdyscyplinarnym podejściem do problematyki pracy zawodowej³⁰. Oczywiście przedstawione zagadnienia nie wyczerpują wszystkich problemów, które są badane i analizowane przez pedagogów pracy.

Pedagogika pracy a teorie naukowe

W literaturze występują liczne, różne interpretacje teorii. Najbardziej ogólnie została określona jako usystematyzowana wiedza wyjaśniająca daną dziedzinę rzeczywistości³¹. Taka interpretacja jest często stosowana. Teoria naukowa stanowi system twierdzeń, powiązanych ze sobą logicznie, umożliwiających wyjaśnianie zjawisk i interpretowanie zauważanych prawidłowości. Adam Grobler zwraca uwagę, że pojęcie teoria pochodzi od greckiego słowa *theorien*, co znaczy rozważać, przyglądać się, kontemplować. W ślad za tym określa teorię jako rezultat rozważań na temat oglądanego przedmiotu³². Teorie naukowe są twierdzeniami odpowiadającymi na pytanie „dlaczego?”³³. Można dokonać kwalifikacji teorii na ogólne (teorie w szerokim zakresie), średniego zasięgu i szczegółowe (teorie empiryczne)³⁴. „Kontekstową definicją wszystkich trzech odmian teorii można znaleźć w znanym określeniu Mertona, który za teorie średniego zasięgu uważa te, [...], które się znajdują pomiędzy niezbyt doniosłymi, lecz koniecznymi hipotezami roboczymi powstającymi w nadmiarze w toku codziennej pracy badawczej i najogólniejszymi konsekwentnymi próbami rozwinięcia jednolitej teorii, dzięki której można byłoby wyjaśnić prawidłowości widoczne w zachowaniach, organizacji oraz zmianie społecznej”³⁵. W naukach społecznych można napotkać teorie mogące być przypisanymi do każdej z wymienionych grup. Specyficzna sytuacja występuje w dyscyplinach lokujących się na pograniczu nauk. Tam bowiem może się zdarzyć, że dana subdyscyplina może się nie rozwijać,

³⁰ K. Czarnecki, *Profesjologia*, Wyższa Szkoła „Humanista” w Sosnowcu, Sosnowiec, 2016; K. Czarnecki, S. Karaś, *Profesjologia w zarysie*, Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu, Radom 1996.

³¹ *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 6, s. 360, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 360.

³² A. Grobler, *Metodologia nauk*, Wydawnictwo AUREUS, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 2006, s. 139.

³³ J. H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985.

³⁴ P. Sztompka, *Teoria socjologiczna końca XX wieku*. Wstęp do wydania polskiego, w: J. H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985, s. 13.

³⁵ R. K. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, PWN, Warszawa 1982, s. 60.

bowiem wykorzystuje dorobek z innych obszarów³⁶. Takie zagrożenia dotyczy także pedagogiki pracy. Dokonując przeglądu dorobku teoretycznego tej subdyscypliny pedagogiki zauważalne jest dominowanie teorii średniego zasięgu, a szczególnie teorii szczegółowych. Jest to spowodowane częstym odwoływaniem się badaczy i teoretyków do paradygmatów i teorii z innych dyscyplin, a także w wielu przypadkach zadowalaniem się poprzestaniem na poziomie średnich i szczegółowych opracowań teoretycznych.

Pedagogika pracy jest subdyscypliną mocno umocowaną w teoriach naukowych formułowanych w innych obszarach problemowych, co osłabia aspiracje do poszukiwań teorii na własnym gruncie, niemniej takie próby są podejmowane. Przykładami rezultatów takich prac są m.in. humanistyczna teoria pracy, będąca rezultatem wieloletnich badań Waldemara Furmanka³⁷, czy rozległe opracowanie na temat teorii pracy autorstwa Jolanty Wilsz³⁸. Urszula Jeruszka omawiając teorie pedagogiki pracy zaproponowała grupę teorii dopełniających, do których zaliczyła teorię kompetencji, kapitału ludzkiego, konkurencji o miejsca pracy i zawodu³⁹.

Wszystkie te teorie są wewnętrznie spójne, zawierają systemy twierdzeń, mają odpowiedni aparat pojęciowy – cechują więc je podstawowe znamiona naukowości. Wciąż jednak nie odpowiadają na kluczowe pytanie „dlaczego?”, czyli nie prowadzą do wyjaśnienia określonych prawidłowości.

Zgromadzona obszerna wiedza na temat pracy człowieka i splecionej z nią jego edukacyjno – zawodowej drogi z nią związanej może w przyszłości stanowić podłoże teoretyczne do poszukiwania teorii, które będą wyjaśniały określone zjawiska społeczne zawierające się w obszarze problemowym pedagogiki pracy.

Podsumowanie

Praca człowieka stanowi fundamentalny obszar badań i analiz pedagogiki pracy, prowadzonych dużo wcześniej przed wyodrębnieniem się tej subdyscypliny pedagogicznej. Badaczom podejmującym problematykę pracy zawodowej przypada rola szczególna i bardzo odpowiedzialna – z jednej

³⁶ M. Malewski, *Teorie andragogiczne. Metodologia teoretyczności dyscypliny naukowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, s. 178.

³⁷ W. Furmanek, *Zarys humanistycznej teorii pracy (z perspektywy pedagogiki pracy)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.

³⁸ J. Wilsz, *Teoria pracy*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.

³⁹ U. Jeruszka, *Teorie (nie)tylko pedagogiki pracy*, w: (red.) R. Gerlach i R. Tomaszewska-Lipiec, *Wokół podstawowych zagadnień pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017, s. 79.

bowiem strony są oni reprezentantami pedagogiki, której dokonania przenoszą na grunt nauk o pracy i z drugiej – rezultaty badań prowadzonych w tych naukach starają się włączać do swoich zasobów wiedzy i inplementować je do pedagogiki. Pomimo, że jest to trudne wyzwanie, którego realizacja nie uzyskuje satysfakcjonujących rezultatów, jego podjęcie wydaje się być konieczne i niezbywalne. W naukach społecznych i licznych rozważaniach na temat pracy zawodowej przebiegających w specyficznych współczesnych warunkach społeczeństwa wiedzy mocno akcentowana jest duża rola edukacji. Zazwyczaj jest to jednak czynione bardzo ogólnikowo i deklaratywnie. Jeżeli nawet jest mowa o edukacji, to jej postrzeganie jest redukowane do szkolnictwa zawodowego i szkoleń w zakładach pracy lub do szkolenia bezrobotnych. Wynika to m.in. stąd, że w wypowiedziach na temat związków edukacji i pracy oraz ich oddziaływania na człowieka bardzo rzadko dostrzegany jest dorobek pedagogiki, w tym pedagogiki pracy. Ukazane w dużym skrócie obszary zainteresowań badawczych pedagogów pracy i ich dorobek zarysowują możliwości wykorzystywania ich wykorzystania w różnych dziedzinach nauki.

Bibliografia:

- Baraniak B. (red.), *Wartości w pedagogice pracy*, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa – Radom 2008.
- Baraniak B., *Współczesna pedagogika pracy z perspektywy edukacji, pracy i badań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego, Warszawa 2010.
- Baron-Polańczyk E., *My i Oni. Uczniowie wobec nowych trendów ICT*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2018.
- Bednarczyk H., Koprońska D., *e-counselling e-learning e-work In micro- enterprises*, Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu, Radom 2008.
- Bera R., *Emigranci polscy w nowym środowisku pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.
- Bera R., *Tranzycja byłych wojskowych na rynek pracy a ich zasoby osobiste*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2019.
- Czarnecki, *Profesjologia*, Wyższa Szkoła „Humanista” w Sosnowcu, Sosnowiec 2016.
- Czarnecki K., Karaś S., *Profesjologia w zarysie*, Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu, Radom 1996.
- Domke R., *Przemiany społeczne w Polsce w latach 70. XX wieku*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2016.

- Furmanek W., *Humanistyczna pedagogika pracy. Praca człowieka w cywilizacji informatycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014.
- Furmanek W., *Zarys humanistycznej teorii pracy (z perspektywy pedagogiki pracy)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Gerlach R., *O kondycji polskiej pedagogiki pracy*, w: (red.) R. Gerlach, R. Tomaszewska-Lipiec. *Wokół podstawowych zagadnień pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017, s. 17 – 37.
- Gerlach R., *Pozaszkolna edukacja zawodowa wobec zmian cywilizacyjnych. Nowe trendy i wyzwania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2012.
- Grobler A., *Metodologia nauk*, Wydawnictwo AUREUS, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 2006.
- Jakimiuk B., *Relacje zawodowe i osiągnięcia osobiste jako czynniki satysfakcji z pracy nauczycieli a ich indywidualne doświadczenia*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2017.
- Jeruszka U., *Teorie (nie)tylko pedagogiki pracy*, w: (red.) R. Gerlach, R. Tomaszewska-Lipiec. *Wokół podstawowych zagadnień pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017.
- Jeruszka U. (red.), *Metody badania losów i karier absolwentów szkół zawodowych*, Instytut Pracy i Spraw Społecznych, Warszawa 2001.
- Jeruszka U., *Zatrudnialność w perspektywie pedagogiki pracy*, Difin, Warszawa 2019.
- Kargul J., *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przesłanki do budowy teorii edukacji całościowej*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej TWP we Wrocławiu, Wrocław 2005.
- Korcz I., Pietrulewicz B., *Przedsiębiorczość. Podstawy społeczno – pedagogiczne i ekonomiczne*, Instytut Edukacji Technicznej i Informatycznej Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2002.
- Kukła D., *Praca w obszarze wartości młodzieży studiującej wobec przemian rynku pracy*, Brzeska Oficyna Wydawnicza, Częstochowa 2013.
- Kwiatkowski S. M. (red.), *Kompetencje przyszłości*, Wydawnictwo FRSE, Warszawa 2018.
- Kwiatkowski S. M., *Kształcenie zawodowe – wyzwania, priorytety, standardy*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2006.
- Kwiatkowski S. M., *Pedagogika pracy jako subdyscyplina pedagogiczna*, w: S. M. Kwiatkowski, A. Bogaj, B. Baraniak, *Pedagogika pracy*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

- Kwiatkowski S. M., *Pedagogika pracy*, w: (red.) B. Śliwerski, *Pedagogika*, t. 3, *Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk 2006.
- Malewski M., *Teorie andragogiczne. Metodologia teoretyczności dyscypliny naukowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998.
- Marszałek A., *Elektronika w twórczości technicznej dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów 2001.
- Merton R. K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, PWN, Warszawa 1982.
- Murawska E., *Wielość dróg kształtowania tożsamości zawodowej nauczycieli w wielości ich codziennych doświadczeń*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017.
- Nowacki T. W., *Pedagogika pracy*, w: (red.) K. Korabiowska–Nowacka, T. W. Nowacki, *Pedagogika pracy*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1981, s. 11-47.
- Nowacki T. W., Jeruszka U., *Podstawy dydaktyki pracy*, TWP, Warszawa 2004.
- Nowacki T. W., *Praca ludzka – analiza pojęcia*, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2008.
- Nowacki T. W., *Zawodoznawstwo*, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2003.
- Pikuła N., *Poczucie sensu życia ludzi starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2015.
- Piorunek M., *Projektowanie przyszłości edukacyjno–zawodowej w okresie adolescencji*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.
- Plewka C., *Człowiek w całonocnym rozwoju zawodowym. Zarys monograficzny wzbogacony ilustracją własnych badań empirycznych*, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2016.
- Plewka C., *Kierowanie własnym rozwojem zawodowym. Studium teoretyczne i egzemplifikacje praktyczne*, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2015.
- Rosalska M., Wawrzonek E., *Między szkołą a rynkiem pracy. Doradztwo zawodowe w szkołach zawodowych*, Difin, Warszawa 2012.
- Rożnowski B., *Przechodzenie młodzieży z systemu edukacji na rynek pracy w Polsce. Analiza kluczowych pojęć dotyczących rynku pracy i młodzieży*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2009.
- Rubacha K., *Budowanie teorii pedagogicznych*, w: (red.) Z. Kwieciński, B. Śliwerski, *Pedagogika*, Podręcznik akademicki, t. 1., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

- Solak A., *Etyczny wymiar pracy ludzkiej – inspiracja myślą Józefa Tischnera*, w: (red.) B. Baraniak, *Wartości w pedagogice pracy*, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa – Radom 2008.
- Solarczyk–Ambrozik E., *Kształcenie ustawiczne w perspektywie globalnej i lokalnej. Między wymogami rynku a indywidualnymi strategiami informacyjnymi*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.
- Stańczyk P., *Człowiek, wychowanie praca w kapitalizmie. W stronę krytycznej pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013.
- Szłosek F., *Tożsamość pedagogiki pracy w kontekście przemian systemowych*, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2015.
- Szłosek F., *Wstęp do dydaktyki przedmiotów zawodowych*, Wydział Nauczycielski Wyższej Szkoły Inżynierskiej im. K. Pułaskiego w Radomiu, Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu, Radom 1995.
- Sztompka P., *Teoria socjologiczna końca XX wieku. Wstęp do wydania polskiego*, w: J. H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985.
- Szumigraj M., *Poradnictwo kariery. Systemy i sieci*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2011.
- Śmietańska J., *Talent menedżerski w oświacie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016.
- Tanaś M., *Technologia informacyjna w procesie dydaktycznym*, Mikom, Warszawa 2005.
- Tomaszewska-Lipiec R., *Edukacja w zakładzie pracy w perspektywie organizacji uczącej się*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2012.
- Tomaszewska-Lipiec R., *Praca zawodowa – Życie osobiste. Dysonans czy synergia?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2018.
- Turner J. H., *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985.
- Wiatrowski Z., *Podstawowe teorie w obszarze pedagogiki pracy*, w: (red.) R. Gerlach, *Pedagogika pracy w perspektywie dyskursu o przyszłości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2010, s. 31-63.
- Wiatrowski Z., *Podstawy pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005.
- Wilsz J., *Teoria pracy*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.

- Wołk Z., *Aparat pojęciowy pedagogiki pracy. Niejednoznaczność i trudności definicyjne*, „Szkola – Zawód – Praca” 2011 nr 2, s. 15-24.
- Wołk Z., *Kultura pracy profesjonalisty*, Difin, Warszawa 2017.
- Wołk Z., *Zawodoznawstwo. Wiedza o współczesnej pracy*, Difin, Warszawa 2013.
-

Contemporary labor pedagogy in Poland. Problem areas

Labor pedagogy is a subdiscipline of pedagogy which tackles issues of upbringing to perform work throughout the entire life of a person. Contemporary socio-economic changes mean that the range of problems undertaken on the basis of labor pedagogy is systematically expanding, which culminated particularly after the introduction of a market economy in Poland. Labor pedagogy is a subdiscipline of the borderland of sciences, which means that it is strongly associated with many other disciplines of science. That makes it difficult to determine its separateness. Despite this, however, the features of a scientific subdiscipline can be recognized in it. A number of problem areas identified within it are important for both pedagogy and other social sciences. They are systematically examined by labor pedagogy researchers. In labor pedagogy, scientific theories based on other social sciences are used as well as its own theoretical concepts have been developed. They try to explain the problems outlined in the thematic triad: man – education – work. An important task of labor pedagogy is to disseminate its theoretical achievements on the basis of other subdisciplines of pedagogy as well as other sciences.

Keywords: scientific subdiscipline, labor pedagogy, professional work, vocational school, vocational education, work culture, scientific theory.

Współczesna pedagogika pracy w Polsce. Obszary problemowe

Pedagogika pracy jest subdyscypliną pedagogiczną podejmującą zagadnienia wychowania do wykonywania pracy w trakcie całego życia człowieka. Zachodzące współcześnie przemiany społeczno – gospodarcze sprawiają, że zakres problemów podejmowanych na jej gruncie systematycznie się poszerza, czego szczególna kulminacja miała miejsce po wprowadzeniu w Polsce gospodarki rynkowej. Pedagogika pracy jest subdyscypliną pogranicza nauk, co sprawia, że jest mocno powiązana z wieloma innymi dyscyplinami nauki, co utrudnia określenie jej odrębności. Pomimo to jednak,

można dostrzec w niej cechy subdyscypliny naukowej. Szereg obszarów problemowych wyodrębnionych w jej ramach jest ważnych dla pedagogiki i nauk społecznych. Są one systematycznie badane przez pedagogów pracy. W pedagogice pracy wykorzystywane są teorie naukowe powstałe na gruncie innych nauk społecznych, a także zostały wypracowane własne koncepcje teoretyczne wyjaśniające problemy zarysowane w triadzie tematycznej: człowiek – wychowanie – praca. Ważnym zadaniem pedagogiki pracy jest upowszechnianie jej dorobku teoretycznego na gruncie innych subdyscyplin pedagogicznych, a także innych nauk.

Słowa kluczowe: subdyscyplina naukowa, pedagogika pracy, praca zawodowa, szkoła zawodowa, kształcenie zawodowe, kultura pracy, teoria naukowa.